

İLK TÜRK MATBAASININ KURUCUSU HAKKINDA YENİ BİLGİLER

ERHAN AFYONCU*

İlk Türk matbaasının kurucusu, yayımcı, devlet adamı ve bir Osmanlı aydını olan İbrahim Müteferrika hakkındaki bilgilerimiz, onun ehemmiyetine rağmen oldukça eksiktir. İbrahim Müteferrika hakkında yapılan araştırmaların büyük bir bölümü seyahatnâmeler, sefâret raporları ve kroniklerde verilen bilgilere dayanmakta ve genellikle de birbirini tekrar etmektedir. Hayatı hakkında geniş bir arşiv çalışması yapılmadığı için yeni bilgilere ulaşılamamış, aynı bilgiler hemen hemen bütün araştırmalarda bazı kelime değişiklikleriyle tekrar edilmiştir.

Osmanlı Arşivi ilk matbaaya ait bazı vesikalar ile İbrahim Müteferrika'nın bazı faaliyetlerine ait bir kaç vesika¹ dışında, onun hayatı hakkında hemen hemen hiç kullanılmadığı için yeni bilgilere ulaşılamamıştır. Nitekim, 1979 yılında yapılan bir sempozyumda bu konu şöyle dile getirilmiştir; "Bugüne kadar Müteferrika hakkında verilmiş bilgiler bir hayli karanlıktır. Basılı Osmanlı kaynaklarında Müteferrika hakkında orijinal kaynaklı hiç bir bilgi yoktur, ancak arşiv vesikaları da henüz incelenmemiştir"². Osmanlı tarihindeki İbrahim Müteferrika, Koçi Bey, Evliya Çelebi, Naima, Ahmed Resmî vs. gibi şahsiyetlerin³ hayat hikâyelerindeki eksikliklerin Osmanlı Arşivi'nin bilinçli olarak kullanılmasıyla doldurulacağı kanaatinde olduğumuz için bu konuda araştırmalara başladık ve sonuç aldık. Bu makalede, bugüne kadar kullanılmamış arşiv kayıtları ışığında İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı Dev-

* Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ İhsan (Sungu), "İlk Türk Matbaasına Dair Yeni Vesikalar", *Hayat*, III/73 (İstanbul 1928), s. 9-15; Ahmed Refik, *Alimler ve Sanatkârlar*, İstanbul, 1924, s. 330-337; Aynı yazar, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930, s. 89-94, 100-101, 119, 123-125, 152-153, 164-168.

² İsmet Binark, "Matbaanın Türkiye'ye Geç Girişinin Sebepleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı*, 10-11 Aralık 1979, Ankara 1980, s. 164.

³ Bu konuda daha önce yayımladığımız bir çalışma için bk. Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihât Kayıtları I", *Belgeler*, sayı 24 (Ankara 2000), s. 77-155.

leti'ndeki hayatı hakkında ulaştığımız bir çok yeni bilgiyi ortaya koymaya çalışacağız.

HAYATI HAKKINDA YENİ BİLGİLER

1670 ile 1674 arasında bir tarihte Erdel'in Koloszvar şehrinde doğduğu tahmin edilen İbrahim Müteferrika'nın müslüman olmadan önceki hayatı hakkında çok az bilgiye sahibiz⁴. Unitarius mezhebine bağlı birisi olduğu ve şu an için bilemediğimiz bazı sebeplerden dolayı XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu hizmetine girdiği anlaşılmaktadır. Evâil-i L 1100 (19-28 Temmuz 1690) tarihli bir vesikada Thököly İmre'nin eskiden beri hizmetinde bulunan kâtibi İbrahim'e Çanad kalesi yakınlarındaki Morş² nehri üzerindeki değirmenlerden bir tanesinin temlik edilmesini istediği ve bu arzusunun kabul edildiği anlaşılmaktadır⁵. Berkes, bu vesikada söz konusu edilen kâtibin, bir Türk değil Macar olma ihtimalinin kuvvetli olduğunu, İbrahim adının Abraham karşılığı yazılmış veya bu şahsın müslümanlaşmasından dolayı ismini İbrahim şeklinde kullanmakta olabileceğini söylemektedir. Bu vesikada söz konusu edilen kâtip İbrahim'in, İbrahim Müteferrika olup olmadığı hususunun araştırılması gerektiği belirtmektedir⁶. Ancak bunu doğrulayacak başka bir bilgiye şu an için sahip değiliz.

⁴ Niyazi Berkes, 1962 yılında bir makale kaleme alarak o zamana kadarki İbrahim Müteferrika ile ilgili bilgileri sorgulamış ve özellikle Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında bilinenlerin çoğunun yanlışlığını göstermiştir. Berkes, Müteferrika'nın yetişme şartlarıyla, Müslüman olmadan önceki hayatını ve fikri yapısını aydınlatmaya çalışmış, bilhassa *Risâle-i İslâmiyye* adıyla tanınan eserini dikkatlice inceleyerek, onun Kalvinist değil teslis akidesine karşı çıkan ve tek Tanrı inancını benimseyen Unitarius mezhebine mensup olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca İbrahim'in esir olarak Osmanlıların eline düşmediği fikrindedir (Bk. Niyazi Berkes, "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği", *Bellekten*, XXVI/104 (Ankara 1962), s. 715-737). Berkes'in tenkit ettiği bilgilerin kaynağı, İbrahim Müteferrika hakkında İmre Karacson'un yazdığı makaledir (Bk. "İbrahim Müteferrika", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* (TOEM), I/3 (İstanbul 1328), s. 178-185). Bazı araştırmacılar ise Berkes'in çalışmalarını zikrettikleri halde ya anlamadıklarından ya da okumadan trans-atf olarak kullandıkları için Karacson'un çürütülmüş iddialarını, Berkes'e atfen zikretmektedirler (Bk. Jale Baysal, "II. Rakoczi Ferenc'in Çevirmeni Müteferrika İbrahim ve Osmanlı Türklerinin İlk Basımları Kitapları", *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığı Alında II. Rakoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu*, İstanbul 1976, s. 219; Ahmet Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999, s. 213-214; Hamit Er, *Osmanlı Devleti'nde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, İstanbul 1999, s. 170).

⁵ Ahmed Refik, "Türk Hizmetinde Kıral Tököli İmre", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VIII/3 (İstanbul 1932), s. 13-14.

⁶ Bk. "104 Sayılı Bellekten'de Çıkan "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği" Adlı Yazı İçin Bir Not", *Bellekten*, XXVIII/109 (Ankara 1964), s. 183.

İlk Türk matbaasının kurucusu olan İbrahim Müteferrika'nın devamlı olarak adıyla birlikte kullanılan ve onunla aynileşmiş olan mesleği müteferrikalıktır. Müteferrikalar, padişahın maiyetinde bulunarak ona hizmet eden, seçme insanlardan oluşan bir gruptu. Bunlar gelirlerine göre timarlı ve ulûfeli olarak ikiye ayrılırlardı⁷. Ulûfeli olanların maaşları küçük ruznâmçe kaleminden verilirdi. Timarlı olanların ise kayıtları Defterhâne-i Âmire'de bulunan timar ruznâmçe defterlerinde bulunurdu. Bu noktalardan hareket edip, ilk olarak küçük ruznâmçe defterlerindeki⁸ müteferrikalar içinde matbaacı İbrahim'i aramaya başladık. Onun müteferrika oluş tarihi tam olarak bilinmemekte, 1710'lu yıllarda olduğu tahmin edilmekteydi⁹. XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait küçük ruznâmçe defterlerini taradığımız zaman, bu dönemde müteferrika olan on kadar İbrahim'e rastladık. Bu kişileri tarihi süreç içerisinde birbirleriyle mukayese ederek matbaacı İbrahim Müteferrika'yı tespit ettik. Bulduğumuz kişinin o olduğunu şunlardan anlıyoruz;

1. İbrahim'in baba adı yerinde Abdullah yazmaktadır¹⁰. Mühtedilerin babaları için "Abdullah" adına kullanılması tamamen genelleştirilmese de sık rastlanılan bir durumdur.

2. İbrahim b. Abdullah isimli bu kişi müteferrikalığa 18 Nisan 1716 tarihinde girmiş ve bu yılın sonunda, Osmanlı Devleti'ne sığınan Macarların yanında görevlendirilmiştir¹¹. Daha sonraki tarihlerde (1718) de Macarların yanında görevli olduğu zikredilmektedir¹². Matbaacı İbrahim Müteferrika, 1716 yılında Avusturya'ya karşı Belgrad'da toplanan Macarların yanında görevlendirilmiş¹³, II. Rakoczi'nin Türkiye'ye sığınmasından sonra (1717) ise onun hizmetine verilmiştir¹⁴.

3. İbrahim Müteferrika'nın, tercüman olarak Osmanlı hizmetinde çalıştığı malumdur. İbrahim b. Abdullah'ın maaş ödeme kayıtlarında adının üs-

⁷ Müteferrika teşkilatı üzerine yaptığımız bir araştırma devam etmektedir.

⁸ Bu defterler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Kâmil Kepeci, Maliyeden Müdevver Defterler, Bâb-ı Asafî - Küçük Ruznâmçe Kalemî gibi tasniflerde bulunmaktadır.

⁹ T. Halasi Kun, "İbrahim Müteferrika", *İslâm Ansiklopedisi*, V/2, s. 897.

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Kâmil Kepeci (=KK), nr. 3451, s. 17. Bk. Ek I, V.

¹¹ BOA, KK, nr. 3451, s. 17.

¹² BOA, KK, nr. 3452, s. 7.

¹³ T. H. Kun, Aynı madde, s. 897; Karacson, Aynı makale, s. 181.

¹⁴ T. H. Kun, Aynı madde, s. 897; Karacson, Aynı makale, s. 182-183; M. Tayyib Gökbilgin, "II. Rakoczi Ferencz ve Tevabiine Dair Yeni Vesikalar", *Belleten*, V/20 (Ankara 1941), s. 578-579, 581, vesika 16-17.

tüne zaman zaman onun kimliğini açıklayıcı "Tercümân", "Tercümân İbrahim Efendi" gibi notlar düşülmüştür¹⁵.

4. Müteferrika İbrahim b. Abdullah 1160 (1747) yılında ölmüştür¹⁶. Matbaacı İbrahim Müteferrika'nın mezartaşında da, her ne kadar kabul edilmese de 1160 yılı yazılıdır¹⁷. Bu konu aşağıda etraflıca tartışılacaktır.

Tespit ettiğimiz müteferrika İbrahim ile matbaacı İbrahim Müteferrika'nın mukayesesi, ikisinin aynı kişi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu neticeden hareket ederek İbrahim Müteferrika'nın hayatı hakkındaki yeni tespitlerimizi belirtiyoruz.

İbrahim, 25 Rebiülâhir 1128 (18 Nisan 1716) tarihinden önce kapukulu süvarilerinin en mümtaz ve itibarlı kısmı olan sipâhların 41. bölüğünde 29 akçe yevmiye ile bulunuyordu¹⁸. Bu daha önce bilinmeyen bir husustur. İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı Devleti hizmetine girmesi konusunda konusunda, Berkes'in tahmin ettiği gibi bir süreçten gelmiş olabileceği fikrini desteklemektedir¹⁹. Kapukulu süvarilerinin defterlerinin birçoğunun bugün mevcut olmaması, evrakının da tasniflerdeki dağınıklığı²⁰ sebebiyle sipâh ocağına ne zaman ve ne şekilde girdiği konusunda bir kayda rastlanılamamıştır. Osmanlı hizmetine girdiğinde direkt olarak mı sipâh zümresine mi alınmıştır? Yoksa başka görevlerde bulunduktan²¹ sonra mı buraya tayin edilmiştir? Bu durum tespit edilememiştir.

¹⁵ BOA, KK, nr. 3461, s. 7; nr. 3465, s. 4; nr. 3471, s. 4; BOA, Bâb-ı Asâfi, Küçük Ruznâme Kalemî (=D.KRZ), nr. 33208, s. 6.

¹⁶ BOA, KK, nr. 3476, s. 9.

¹⁷ "Zeyl", *TOEM*, 1/3, s. 187-188; A. V. Simonffy, *İbrahim Müteferrika*, çev. Faruk Yener, Ankara 1945, s. 23-24.

¹⁸ BOA, KK, nr. 3451, s. 17. Bk. Ek I, V.

¹⁹ Niyazi Berkes, iyi tahsil görmüş ve birçok dil bilen İbrahim'in kendi ülkesinde iken tercümanlık, kâtiplik gibi işlerde çalışmış ve Thököly İmre ile birlikte İstanbul'a gelmiş olabileceği ihtimalini ileri sürmüştür. (Bk. "İbrahim Müteferrika", *Encyclopedia of İslam*², III, 997).

²⁰ Süvari Mukabelesi kaleminin, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine ait olan mevcut defterlerinden tespit edebildiklerimiz taranmış, ancak bir bilgi bulunamamıştır (Bk. Bâb-ı Defteri Süvari Mukabelesi Kalemî (=D.SVM), nr. 36104; nr. 36113). Ayrıca aynı kalemin 1128 yılından geriye doğru evrakları da dosya tasnifine göre incelenmişse de bunlarda da bir malumata rastlanılamamıştır (Taranan dosyalar için bk. BOA, D.SVM, nr. 65-89). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde vesikalar tasnif edilirken birçok kalemin olduğu gibi, Süvari Mukabelesi Kalemî'nin de evrakı yanlışlıkla değişik fonlara dağıtılmıştır. Bu dönemdeki Süvari Mukabelesi kalemî vesikalarından günümüze kalmış olanların tamamını görmek için yaklaşık beş bin civarında dosyanın taranması gerekmektedir.

²¹ Sipâh bölüğüne, cebeci, saka, peyk, top arabacısı, helvacıyan-ı hassa gibi birçok değişik gruplardan emekdar kişilerin alındığı görülmektedir (Bk. BOA, D.SVM, Dosya kısmı, nr. 83/119,151, 173-174; nr. 84/102, 104,151).

İbrahim Müteferrika'nın 1710'da yazdığı *Risâle-i İslâmiyye*, onun Osmanlı kültürünü ve İslâmiyeti belirli bir düzeyde öğrendiğini göstermektedir. Bu duruma gelmesi için uzun yıllar Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmuş ve eğitim görmüş olması icap eder. Berkes'in ileri sürdüğü gibi Thököly'nin yanında bulunduktan sonra, onun da desteği ile XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti hizmetine girmiş olabilir²².

İbrahim'in ne zaman ve ne şekilde müteferrika olduğu bilinmiyordu²³. Arşiv kayıtları bu hususu aydınlatmaktadır. İbrahim, sipâh bölüğünde iken Avusturya seferinde yaptığı hizmetlerden dolayı 25 Rebiülâhir 1128 (18 Nisan 1716)'de, önceki ulûfesi (29 akçe) ile dergâh-ı âlî müteferrikalığına tayin edilmiştir²⁴. Müteferrikalık'ta ulûfesi 1721-1723 yılları arasında 40 akçeye²⁵, 26 Rebiülâhir 1136 (23 Ocak 1724)'da 50 akçeye²⁶, 29 Muharrem 1138 (7 Ekim 1725)'de 54 akçeye²⁷, 27 Şevvâl 1141 (26 Mayıs 1729)'de 100 akçeye yükselmiştir²⁸. Bu tarihten itibaren ulûfeli müteferrikalar içerisinde en fazla yevmiyeyi alan kişidir. Daha sonra adaşı olan bir başka müteferrika (İbrahim Ser-güğüm) da terakki alarak 100 akçe yevmiyeye ulaşmıştır²⁹. Ancak İbrahim Müteferrika'nın yevmiesinin 5 Şevvâl 1149 (6 Şubat 1737)'da 120 akçeye yükseltilmesi, onun tekrar bu grup içerisinde ölümüne kadar en yüksek maaşı alan kişi olmasını sağlamıştır³⁰. İbrahim Müteferrika bu tarihten sonra

²² N. Berkes, Aynı madde, s. 997. Berkes, onun Türk (Müslüman) oluşunu bir kaynağa dayanmadan 1692 olarak göstermektedir (N. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, s. 53). Ancak bu tarihi doğrulayacak bir bilgiye sahip değiliz.

²³ T. Halasi Kun, "İbrahim Müteferrika", s. 897.

²⁴ BOA, KK, nr. 3451, s. 17. Bk. Ek I, V.

²⁵ Bu yıllarda defter eksiklikleri olduğundan zammı tam olarak hangi tarihte aldığını tespit edemiyoruz. 1130, 1131 ve 1133 yıllarındaki defterlerde maaşı 29 akçedir (Bk. BOA, KK, nr. 3452, s. 7; nr. 3454, s. 7; nr. 3455, s. 9; BOA, D.KRZ, nr. 33186, s. 4). 1134 ve 1135 yılının defterleri yoktur. 1136 yılında ise ulûfesi 40 akçe olarak gözükmektedir (Bk. BOA, KK, nr. 3456, s. 6).

²⁶ BOA, KK, nr. 3456, s. 6.

²⁷ 1137'de 50 akçe ulûfe almıştır (Bk. BOA, KK, nr. 3457, s. 6. 1138'deki zam için bk. KK, nr. 3458, s. 4).

²⁸ 1139 yılı kaydında ulûfesi aynıdır (Bk. BOA, KK, nr. 3459, s. 6. 1141'deki zam için bk. KK, nr. 3460, s. 6).

²⁹ BOA, KK, nr. 3465, s. 4.

³⁰ 1142-1148 yılları arasındaki maaş kayıtlarında 100 akçe yevmiye ile kayıtlıdır (Bk. BOA, KK, nr. 3461, s. 7; nr. 3462, s. 8; nr. 34, s. 8; nr. 3463, s. 10; nr. 3465, s. 4; nr. 3466, s. 4; BOA, D.BRZ, nr. 33208, s. 6; nr. 33214, s. 10. Zam için bk. KK, nr. 3467, s. 8; nr. 3468, s. 4).

yaklaşık on yıl aynı ulûfeyi almıştır³¹. Müteferrihalığında aldığı terakkilerin sebepleri açıkça belirtilmeyip, "emekdâr ve müstehak" olduğu zikredilmektedir.

İbrahim Müteferrika'nın 1715'de Prens Eugen'e Mora meselesini görüşmek üzere elçi olarak gittiğinden hemen hemen her araştırmada bahsedilmektedir³². 1714 yılının sonlarında Prens Eugen'e gönderilmiş müteferrika İbrahim Ağa isimli bir elçi vardır³³. Ancak yukarıda gösterildiği üzere İbrahim'in müteferrika olması bu tarihten yaklaşık bir buçuk yıl sonra, 18 Nisan 1716'dadır. Bu takdirde buraya gönderilen kişinin -müteferrikalık paye olarak verilmediyse³⁴- aynı kişi olmadığı açıktır.

İbrahim'i müteferrika olduktan sonra da, 1716 yılının sonunda Avusturya seferinde görev yaparken görüyoruz. Bu sırada Osmanlı Devleti'ne sığınan Macarların yanında görevlendirilmiştir. Müteferrika kaydının yanına Macarların yanında görevlendirilmiş olduğuna dair Defterdâr Elhâc Mehmed Paşa'nın telhis verdiği notu düşülmüştür³⁵. 1717 yılında ise Türkiye'ye davet edilen II. Ferenc Rakoczi'nin yanına tercüman ve mihmandar olarak tayin edilmiştir. Önce Edirne ve İstanbul'da daha sonra Tekirdağ'da ikâmet eden Rakoczi'nin hizmetinde görevlendirilen İbrahim Müteferrika'ya ulûfesi dışında günlük 50 akçe "nafaka-bahâ" verilmiştir³⁶. 1735'de Rakoczi ölene kadar, onun hizmetinde bulunmuş, bu arada matbaacılık faaliyetleri ile diğer verilen görevleri de yapmıştır. Rakoczi'nin yanındaki hizmeti, ondan takdir görmüş ve Sadrazam Ali Paşa'ya hitaben yazdığı bir mektupta "... hasaten sadık tercümanım İbrahim Efendi'yi, padişahın lütf u inâyetine tevdi

³¹ 1150-1160 yılları arasında aldığı ulûfesi için bk. BOA, KK, nr. 3469, s. 6; nr. 3471, s. 4; nr. 3472, s. 8; nr. 3473, s. 9; nr. 3474, s. 12; nr. 3475, vr. 5a; nr. 3476, s. 9; BOA, D.BRZ, nr. 33242, s. 4; nr. 33244, s. 8; nr. 33258, s. 10).

³² T. H. Kun, Aynı madde, s. 897; İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi, IV/1, Ankara 1988, s. 159; Aynı yazar, Osmanlı Tarihi, IV/2, Ankara 1988, s. 612; J. Baysal, Aynı makale, s. 220; Halil Necatioğlu, *Matbaacı İbrahim Müteferrika ve Risâle-i İslamiyye*, Ankara 1982, s.17-18; İbrahim Müteferrika, *Milletlerin Düzeninde İlimi Usüller*, Sadeleşüren; Ömer Okutan, İstanbul 1990, s. 9.

³³ BOA, *Nâme-i Hümâyûn Defterleri*, nr. VI, s. 341-343; Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*², IV, Pesth 1835, s. 137.

³⁴ Müteferrikalığın bu elçiyeye pâyeye olarak verildiği konusunda herhangi bir malumâta rastlanılamamıştır.

³⁵ BOA, KK, nr. 3451, s. 17. Bk. Ek I, V.

³⁶ BOA, Ali Emîrî, Ahmed III, nr. 13965; BOA, İbnülemin-Hariciye, nr. 1419; BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 6927; M. T. Gökbilgin, Aynı makale, s. 578-579, 581, vesika 16-17.

ederim" demiştir³⁷. Rakoczi'nin ölümünden sonra, İbrahim Müteferrika'nın Türkiye'de kalan diğer Macar soylularına İstanbul'da hizmet ettiğini görüyoruz³⁸.

1731'de Osmanlı'ya sığınan ve Selanik'te ikâmet ettirilen İran şehzâdesi Mirza Safi'nin yanında bir süre mihmandarlık yaptığı kabul edilmektedir³⁹. Ancak bu bilgi henüz kesin bir doğruluk taşımamaktadır. Çünkü bu dönemde İbrahim isminde başka müteferrikalar da bulunmaktadır⁴⁰.

1736 yılı Aralık ayının sonunda ise sınır anlaşmazlıklarının giderilmesi ve iki devlet arasındaki anlaşmanın yenilenmesi için Leh Başhatmanı'na nâme götürmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır⁴¹. Hammer, İbrahim Müteferrika'nın, Lehistan'dan tatmin edici bir cevap getirmeden geri döndüğü için bütün görevlerinden alınarak, Kasım 1737'de sürgüne gönderildiğini iddia etmektedir⁴². Ancak bu konuda başka bir malumâta rastlanılmadığı gibi, aşağıda bahsedileceği üzere 2 Şubat 1738'de hâcegânlığa terfi ederek, toz arabacıları kâtibî yapılması sürgün cezasına çarptırılmasının tersine mükâfatlandırıldığını göstermektedir.

1737-1739 Osmanlı-Avusturya-Rus Savaşı'nda onu Türk-Fransız menfaatlerini korumaya çalışırken görüyoruz⁴³. Bu savaş sırasında, Osmanlı saflarına katılan Macar askerlerinin yazımını üstlenmiş⁴⁴ ve Orşova kalesinin vire ile Osmanlı Devleti'ne teslimi için yapılan görüşmeleri idare etmiştir⁴⁵.

³⁷ Karacson, Aynı makale, s. 185.

³⁸ İbrahim'e, Rakoczi'ye hizmet ederken verilen 50 akçelik nafaka-bahâ İstanbul'da bulunan Macar soylularının yanında olduğu zaman da verilmiştir (Bk. BOA, C evdet-Hariciye, nr. 5256; nr. 7911).

³⁹ Cemâziyelevvel 1144 (Aralık 1731) tarihli Selanik Sancağı idarecilerine yazılan bir hükümde Mirza Safi'nin mihmandarı olan dergâh-ı âli müteferrikası İbrahim'e yardımcı olunulması istenmektedir (Bk. Ahmed Refik, *Onikinci Hicrî Asırda İstanbul Hayatı*, s. 119. Ayrıca bk. T. H. Kun, Aynı madde, s. 897).

⁴⁰ Bunlar için bk. BOA, KK, nr. 3461, s. 7-9; nr. 3463, s. 10-15; nr. 3464, s. 8-13.

⁴¹ Gönderilecek nâmenin müsveddesinin arkasına "Leh Başhatmanı'na Basmacı İbrahim Efendi ile gönderilmiştir. 25 Ş 1149/29 Aralık 1736" notu düşülmüştür (Bk. BOA, HH, nr. 56).

⁴² Hammer, Aynı eser, IV, 326, 352.

⁴³ T. H. Kun, Aynı madde, s. 89.

⁴⁴ Karacson, Aynı makale, s. 185; T. H. Kun, Aynı madde, s. 897.

⁴⁵ Kelemen Mikes, *Osmanlı'da Bir Macar Konuk Prens Rakoczi ve Mikes'in Türkiye Mektupları*, çev. Edit Tasnadi, İstanbul 1999, s. 231; Karacson, Aynı makale, s. 185; T. H. Kun, Aynı madde, s. 897.

İbrahim Müteferrika'nın, 1738 yılında top arabacıları kâtibi olduğu bilinmekteydi⁴⁶. Ancak bu göreve tam olarak hangi tarihte tayin edildiği ve ne kadar süre burada bulunduğu bilinmeyen bir husustu. Müteferrika, bu göreve 12 Şevvâl 1150 (2 Şubat 1738)'de tayin edilmiş⁴⁷ ve böylece divân-ı hümayun hacedgânı olmuştur. Bundan sonra 1151, 1152, 1153, 1154 ve 1155 yıllarında yapılan mutad Şevvâl tevcihâtlarında⁴⁸ bu görevinde ibka edilmiştir⁴⁹. Top arabacıları kâtipliğinden ayrılma tarihi ise 7 Ramazan 1156 (25 Ekim 1743)'dir⁵⁰.

1743 yılının sonlarında İbrahim adlı bir müteferrikanın Kaytak Hanlığı'na Asmay Ahmed'in tayin beratını Dağıstan'a götürdüğüne dair *Subhî Tarihi*'nde bir kayıt vardır⁵¹. Ancak bu görevi yapanın matbaacı İbrahim Müteferrika olup-olmadığını açıkca belli edecek bir bilgi bulunmamaktadır. Bu iş için görevlendirilen İbrahim adlı bir müteferrikadır ve daha önce belirttiğimiz gibi aynı adı taşıyan başka müteferrikalar da vardır. Onlardan birisi de olabilir. Ancak Ahmed Han'ın tayin tarihi (Evâhir-i Receb 1156/9-19 ekim 1743)⁵² ile İbrahim Müteferrika'nın top arabacıları kâtipliğinden ayrılma tarihi (25 Ekim 1743) arasında beş-on günlük bir fark vardır. Şevvâl tevcihâtından 1 ay önce hastalık veya azli gerektirecek bir sebep olmadan hacedgânlıktan ayrılmasının bir manası bulunmamaktadır. Ayrılmasında bunlar gibi bir sebep olduğuna dair de yeni top arabacılar kâtibinin tayininde bir kayıt düşülmemiştir. 1156 Şevvâl tevcihâtından kısa bir süre önce bu görevinden ayrılmasının sebebi, muhtemelen Dağıstan'a onun gönderilmesinden dolayı olmalıdır. Bu seyahatin yetmiş yaşlarındaki İbrahim Müteferrika'yı oldukça yordduğu yorumu yapılmaktadır⁵³. Bu yorumun sebebi herhangi bir kaynak değil, yaşından dolayı yapılan tahminlerdir.

⁴⁶ Karacson, Aynı makale, s. 185; T. H. Kun, Aynı madde, s. 897.

⁴⁷ BOA, Bâb-ı Asâfi, Ruus Kalemi (A.RSK), nr. 1571, s. 25; nr. 1572, s. 84. Bk. Ek III, VII.

⁴⁸ XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Osmanlı bürokrasisinde hacedgân tayinleri yıllık olarak Şevvâl ayında yapılmaya başlandı. Bu ayda mansıpların çoğunda değişiklik yapılır, bir kısmında (özellikle münâvebe mansıbı olmayanlarda) ise hacedgân görevinde ibka edilirdi (Bu konuda şimdilik bk. Erhan Afyoncu, Aynı tez, s. 83, 92).

⁴⁹ BOA, A.RSK, nr. 1571, s. 25; BOA, KK, nr. 261/6, s. 11. Bk. Ek III, VII.

⁵⁰ 25 Ekim 1743'te top arabacıları kâtipliği'ne sabık kâğıd-ı birün emini Bozzâde Feyzullah Efendi tayin edilmiştir (Bk. BOA, KK, nr. 261/6, s. 11).

⁵¹ *Tarih-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî*, İstanbul 1198, vr. 221b; T. H. Kun, Aynı madde, s. 897.

⁵² *Tarih-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî*, vr. 221b.

⁵³ T. H. Kun, Aynı madde, s. 897.

Araştırmalarda İbrahim Müteferrika'nın Dağıstan dönüşünden sonra yeni bir görev üstlenip-üstlenmediği konusunda bir bilgi verilmemekte ve İstanbul'a dönüşünden kısa bir süre sonra öldüğü tahmin edilmektedir. Halbuki, Müteferrika bu yolculuktan döndükten sonra başka bir haccânlık görevine, divân-ı hümâyûn tarihçiliğine 8 Şevvâl 1158 (14 Kasım 1744) tarihinde tayin olmuştur. Bu görevi şimdiye kadar hiçbir yerde zikredilmemiştir. Divân-ı hümâyûn tarihçiliğinde, ertesi yılki mutad Şevvâl tevcihâtına (12 Şevvâl 1158/7 Kasım 1745) kadar bir yıl kalmıştır⁵⁴.

İbrahim Müteferrika ömrünün son yıllarında Yalova'da bir kâğıd fabrikası kurmaya teşebbüs etmiş ve Lehistan'dan ustalar getirtmiştir⁵⁵. Araştırmacılar, aşağıda izah edileceği üzere ölüm tarihini yanlış tespit ettikleri ve divân-ı hümâyûn tarihçiliği görevini de bilmedikleri için onun bu teşebbüsünün neticesini göremediğini söylerler⁵⁶. Halbuki, o divân-ı hümâyûn tarihçisi iken faaliyete geçen imalathâne, onun nezareti altında çalışmaya başlamıştır⁵⁷.

ÖLÜM TARİHİ MESELESİ

İbrahim Müteferrika'nın mezartaşında⁵⁸ ölüm tarihi 1160 (1746-1747) olarak yazılmışsa da, hemen hemen bütün araştırmacılar tarafından kitâbedeki şair Nevres'in onun "Basmacı" lakabından kinâye olarak "Basdı İbrahim Efendi sahn-ı firdevse kadem" mısrasında düşürdüğü tarih olan 1158 (1745) ölüm yılı olarak kabul edilmiş, 1160 yılının ise mezarının yapım yılı olduğu

⁵⁴ Bu tarihte yerine sabık kâğıd-ı birün emini Ali Efendi tayin edilmiştir (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1570, s. 23. Bk. Ek IV, VIII).

⁵⁵ Kâğıd Fabrikası için bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 518-519; "Zeyl", *TOEM*, I/3, s. 188; A. Refik, *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 164-168; Osman Ersoy, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıd*, Ankara 1963, s. 31-36.

⁵⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 163.

⁵⁷ BOA, Cevdet-İktisat, nr. 1311. Bu vesikadan kâğıd fabrikasının divân-ı hümâyûn tarihçisi İbrahim Efendi'nin nezaretinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha önce bu vesikayı kullanan Uzunçarşılı, İbrahim Müteferrika'nın divân-ı hümâyûn tarihçiliği yaptığını bilmediği için kâğıd fabrikasının işletilmesinin başka bir İbrahim Efendi tarafından yapıldığı şeklinde bir yoruma gitmiştir (Bk. *Aynı eser*, s. 519).

⁵⁸ Karacson'un İbrahim Müteferrika üzerine yazdığı makale vesilesiyle, *Tarih-i Osmâni Encümeni Mecmuası*, İbrahim Müteferrika'nın kabrinin yerini araştırmış, encümen üyelerinden Kaymakam Saffet Bey, Müteferrika'nın mezarını Aynalıkavak Kabristanı'nda bulmuştur. Mezar kitâbesi dergide yayınlanmış ve kitâbedeki tarih mısrası 1157 olarak hesaplanmışır" (İbrahim Müteferrika'ya) Zeyl", *TOEM*, I/3 (İstanbul 1328), s. 186-188.

ileri sürülmüştür⁵⁹. Oysa mezartaşına ölüm yılının değil de mezarın yapıldığı tarihin yazılmasının bir manası yoktur. Tarih düşürülen mısrada bir yanlışlık yapılmış olmalıdır. Daha önce yayınlanmış olan matbaanın Müteferrika'nın ölümü üzerine devredilmesi ile ilgili verilen ferman, Evâhir-i Muharrem 1160 (2-11 Şubat 1747) tarihli⁶⁰ iken buna dikkat edilmemiştir. Bu kayıt matbaanın işletmesinin İbrahim Müteferrika'nın ölümünden hemen sonra verildiğini gösterir. Müteferrika'nın ölümü eğer iddia edildiği gibi 1158 yılı olsaydı, matbaanın devri iki yıl sonra olmuş olacaktı.

Bizim yeni tespit ettiğimiz arşiv kayıtlarında ölüm tarihi 25 Muharrem 1160 (6 Şubat 1747) olarak görülmektedir⁶¹. Bu tarih mezartaşında yazılı olan 1160 yılının onun ölüm tarihi olduğunu açıkça ortaya çıkarmaktadır. Ulûfe kaydının üzerine yazılan müteveffâ ibaresinin yanında bu tarih yer aldığı gibi, aynı tarihte yevmiyesi mahlûlden başkalarına verilmiştir⁶². Yalnız bu tarih gün olarak tam ölüm tarihini değil de ulûfesinin mahlûlden başkalarına verildiği tarihi gösteriyor olabilir. Eğer böyle ise onun bu tarihten bir kaç gün önce ölmüş olabileceğini tahmin edebiliriz. Müteferrika ölümünden sonra Aynalıkavak Kabristanı'na defnedilmiş, 1942'de ise buradan Galata Mevlevihanesi haziresine nakledilmiştir⁶³.

⁵⁹ T. H. Kun, Aynı madde, s.897; A. V. Simonffy, *İbrahim Müteferrika*, çev. Faruk Yener, Ankara 1945, s. 26-27; J. Baysal, "II. Rakoczi Ferenc'in Çevirmeni Müteferrika İbrahim ve Osmanlı Türklerinin İlk Basukları Kitaplar", *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rakoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu*, İstanbul 1976, s. 222; İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 613; Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı, I, Müteferrika Matbaası*, İstanbul 1939, s. 88-90; N. Berkes, "İbrahim Müteferrika", *El²*, s. 998; "İbrahim Müteferrika", *Türk Ansiklopedisi* XIX, 509-510; A. D. Jelyakov, *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, İstanbul 1977, s. 24, 29; Halil Necatioğlu, *Matbaacı İbrahim-i Müteferrika ve Risâle-i İslamiye*, Ankara 1982, s. 21; Adil Şen, *İbrahim Müteferrika ve Usulü'l-hikem fi Nizâmi'l-Ümem*, Ankara 1995, s. 36 ; İbrahim Müteferrika, *Milletlerin Düzeninde İlmî Usüller*, Sadeleştiren; Ömer Okutan, İstanbul 1990, s. 10; Şahap Demirel, "İbrahim Müteferrika'nın Füyûzât-ı Miknatisiye (Miknatsın Yararları) Adlı Kitabı", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, Ankara 1982, s. 277; Tarih mürasımı 1157 hesaplayanlar da olmuştur (Bk. "Zeyl", *TOEM*, I/3, s. 187; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, İstanbul 1342, s. 21).

⁶⁰ Matbaanın işletmesi İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra Rumeli kadılarından İbrahim Efendi ile Anadolu kadılarından Ahmed Efendi'ye müştereken Evâhir-i Muharrem 1160 (2-11 Şubat 1747) tarihinde verilmiştir (Bk. A. Refik, *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 168).

⁶¹ Bu tarih matbaanın yukarıda zikrettiğimiz devir tarihi ile hemen hemen aynıdır.

⁶² BOA, KK, nr. 3476, s. 9. Bk. Ek II, VI.

⁶³ A. Simonffy, *Aynı eser*, s. 3, 27.

Müteferrika'nın ölümünden sonra matbaanın işletme izni Rumeli kadılarından İbrahim Efendi ile Anadolu kadılarından Ahmed Efendi'ye müştereken verilmiştir⁶⁴. Hammer, Müteferrika'nın İbrahim adında bir oğlunun olduğunu ve babasının ölümünden sonra matbaanın amiri olduğunu belirtir⁶⁵. Hammer, muhtemelen onun yanında çalışan ve ölümünden sonra matbaayı devr alan ve onun yetiştirmesi olan Kadı İbrahim Efendi'yi oğlu olarak yorumlamıştır. Ancak Müteferrika'nın İbrahim adında bir oğlunun⁶⁶ olduğuna başka bir kaynakta tesadüf edemedik. Matbaanın işletmesinin Kadı İbrahim'e verilmesi ile ilgili hükümde onun Müteferrika'nın oğlu olduğundan bahsedilmemektedir. İbrahim Müteferrikanın ölümünden sonra müteferrikalığı ve ulûfesi başkalarına verilmiş olup, bu işlem yapılırken çocuklarıyla ilgili herhangi bir hususdan söz edilmemiştir⁶⁷.

⁶⁴ A. Refik, *Aynı eser*, s. 168.

⁶⁵ Bk. *Geschichte des Osmanischen Reiches*, IV, 407, 423.

⁶⁶ Carleson ise İbrahim Müteferrika'nın beş oğlunun bulunduğunu ve Patrona ayaklanmasından sonra kaçan Alman yardımcılarının yerini oğullarının doldurduğunu belirtir (Edvard Carleson, *İbrahim Müteferrika Basımevi ve Bastığı İlk Eserler*, yay. haz. Mustafa Akbulut, Ankara 1979, s. 14-15). Carleson, 1734 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş ve burada İbrahim Müteferrika ile görüşmüştür. Ancak bu malumat başka hiçbir yerde zikredilmemektedir. Müteferrika'nın yanında çalışan yardımcılarını yanlışlıkla oğlu olarak yorumlamış olabilir.

⁶⁷ BOA, KK, nr. 3476, s. 9. Bk. Ek II, VI.

EK I

İbtidâ mevâcib-i İbrahim Abdullah ki an-sipâhiyân âmed K [Bölük] 41. Yevm: 29 akçe ki be-cemâ'at-i müteferrikagân-ı dergâh-ı âlî ilhâk şüden fermûde. Ez-ân sebab ki vâki' şüden be-sefer-i hümâyûn küllî hidmeteş sebkat kerde ve mahall-i merhamet bûde, arz-ı hâl dâde ve inâyet ricâ kerde. Bâ-ulûfe-i hod tamâmen nakl şüden fermûde. Bâ-ruûs-ı hümâyûn ve bâ-derkenâr-ı mukâbele-i süvâri. Fî 25 R 1128.

Bâ-ulûfe-i -hod. Fî yevm: 29.

Mukaddemâ mutasarrıf olduğu yevmî yirmi dokuz akçe ile nakl olmuşdur [Küçük Rûznâmçe Kaleminin İşareti].

Üst taraf: Lezez sene 127.

Masar ve Recec sene 128.

Reşen sene 128.

Lezez sene 128 beher fi... der-sefer.

Yan taraf: Kayd şüd. Ez-ân sebab ki der-nezd-i macarhâ ta'yîn şüd. Esâme-eş.....şüden fermûde bâ-telhîs-i vezîr-i mükerrem Elhâc Mehmed Paşa defterdâr-ı evvel ber-müceb-i fermân-ı âlî. Fî 8 Za sene 1128.

(BOA, KK, nr. 3451, s. 17).

EK II

An-cemâ'at-i müteferrikagân-ı dergâh-ı âlî

İbrahim Abdullah

an-sipâhiyân âmed

120

Müteveffâ fi 25 M sene 160.

Üstte: Dâde ber-vech-i ibtidâ be-Hacı Ahmed veled-i

Hacı Hasan emekdâr. Yevm: 60 akçe. An-CM ber-vech-i ibtidâ tevcîh şüden bâ-ruûs-ı hümâyûn. Fî 25 M sene 1160.

Fî yevm: 60.

Minhâ dâde ber-vech-i ibtidâ be-Mehmed veled-i
 Mehmed emekdâr. Yevm: 60 akçe. An-CM ber-vech-i
 ibtidâ tevcîh şüden fermûde bâ-ruûs-ı hümâyûn. Fî 25 M sene 1160.
 Fî yevm: 60.

(BOA, KK, nr. 3476, s. 9).

EK III

Kitâbet-i Arabacıyân-ı Top

- Cağı? Süleymân Efendi üzerinde kalmıştır. Gurre-i Z sene 131.
 Hâlâ piyâde mukâbelesi kisedârı Mustafa Efendi'ye verilmiştir. 4 B sene 132.
 Mi'mâr-ı sâbık İbrâhim Efendi'ye verilmiştir. 15 L sene 141.
 Kitâbet-i mezbûr Süleymân Efendi'ye tevcîh olunup ruûs verilmiştir. 14 L sene 142.
 Hâlâ mutasarrıfı Süleymân Efendi'ye ibkâ olunmuştur. 15 L sene 143.
 Divân-ı hümâyûn kâtibleri emekdârlarından kitâbet-i mezbûr Rumî? Osmân Efendi'ye verilmiştir. 6 C sene 144.
 Mektûbî-isadr-ı âlî hulefâsından İsmail Efendi'ye verilmiştir. 7 S sene 145.
 Gırık Mustafa Efendizâde Abdullah Efendi'ye verilmiştir. 28 L sene 145.
 Sâbıkâ sergi nâzırı Süleymân Efendi'ye verilmiştir. 15 L sene 146.
 Sâbıkâ târihçi Kefere? Ahmed Efendi'ye verilmiştir. 20 L sene 147.
 Sâbıkâ İstanbul mukâta'acısı İbrâhim Beyzâde Mehmed Efendi'ye (verilmiştir). 12 L sene 148.
 Basmacı İbrâhim Efendi'ye verilmiştir. 12 L sene 150.
 Mutasarrıfı İbrâhim Efendi 'ye ibkâ olunmuştur. 5 L sene 151.
 Mutasarrıfı İbrâhim Efendi 'ye kemâkân ibkâ ve mukarrer kılınmıştır. 17 L sene 152.
 Hâlâ mutasarrıfı Basmacı İbrâhim Efendi 'ye kemâkân ibkâ olunmuştur. 12 L sene 153.

Mûmâ-ileyhe ibkâ şüd. 12 L sene 154.

Mezkûra ibkâ şüd. 19 L sene 155.

Kâğıd-ı enderûn emânetinden ma'zûl Bozzâde Feyzullah Efendi'ye verilmiştir. 7 N sene 156.

İstanbul mukâta'asından ma'zûl Hâfız Süleymân Efendi'ye tevcih olunmuştur. 8 L sene 157.

Sâbıkâ yeniçeri kalemi baş halifesi İbrâhim Efendi'ye müceddeden tevcih olunmuştur. 12 L sene 158.

Sâbıkı Hâfız Süleymân Efendi'ye tevcih olunmuştur. 9 L sene 159.

Mutasarrıfı mûmâ-ileyhe ibkâ (olunmuştur). 8 L sene 160.

Tekrâr ibkâ olunmuştur. 10 L sene 161.

Tekrâr mûmâ-ileyh Hâfız Süleymân Efendi'ye ibkâ olunmuştur. 8 L sene 162.

Sâbıkâ küçük kal'a tezkirecisi Çelebizâde Ali Efendi'ye tevcih ve ilbâs-ı hil'at olunmuştur. 6 L sene 163.

Sâbıkı Hâfız Süleymân Efendi'ye tevcih (olunmuştur). 7 L sene 164.

Sâbıkâ Ordu'da reis vekili Musaffâ Mehmed Efendi'ye müceddeden tevcih olunmuştur. 9 L sene 165.

Süleymân Efendizâde Elhâc Mustafa Efendi'ye müceddeden tevcih (olunmuştur). 10 L sene 166.

Sâbıkâ Avlonya mukâta'acısı Nur Efendizâde Feyzullah Efendi'ye tevcih olunmuştur. 7 L sene 167.

Hâlâ kâğıd-ı enderûn emîni, sâbıkı Hâfız Süleymân Efendi'ye tevcih olunmuştur. 7 L sene 168.

Sâbıkâ Kefe mukâta'acısı İbrâhim Efendizâde Mehmed Emin Efendi'ye tevcih olunmuştur. 8 L sene 169

Ulûfeciyan-ı yemîn kitâbetinden ma'zûl Musazâde hafidi Mehmed Efendi'ye tevcih olunmuştur. 5 L sene 170.

İstanbul mukâta'ası pâyesi olan İbrâhim Efendi'ye tevcih (olunmuştur). 3 L sene 171.

Sâbıkâ ulûfeciyan-ı yemîn kâtibi Seyyid Mehmed Efendi'ye tevcih (olunmuştur). 4 L sene 172.

Sâbıkâ Haremeyn mukâta'acısı olan... Hüseyin Efendi'ye tevcîh (olunmuştur). 4 L sene 173.

Sâbıkı İbrâhim Efendi'ye tevcîh (olunmuştur). 10 L sene 174.

(BOA, A.RSK, nr. 1571, s. 25; KK, nr. 261/6, s. 11).

EK IV

Târihcilik-i Divân-ı Hümâyûn

Sâbıkâ mutasarrıfı olan Çelebizâde Ali Efendi'ye tevcîh olunmuştur. Müceddeden. 12 L sene 153.

Büyük elcilik ile Rusya'ya me'mûr Emnî Mehmed Paşa birâderi İbrâhim Bey'e tevcîh olunmuştur. 12 L sene 154.

Seyyid Mehmed Hıfzı Efendi'ye verilmiştir. 19 L sene 155.

İstanbul mukâta'asından ma'zûl mektûbî hulefâsından Abdullah Efendi'ye tevcîh olunmuştur. 7 N sene 156.

Sâbıkâ top arabacılar kâtibi Basmacı İbrâhim Efendi'ye tevcîh olunmuştur. 8 L sene 157.

Kâğıd-ı birûn emânetinden ma'zûl Çelebizâde Ali Efendi'ye verilmiştir. 12 L sene 158.

Avlonya mukâta'asından ma'zûl sâhib-i ayâr Ali Efendi'ye verilmiştir. 9 L sene 159

Sâbıkı Çelebizâde Ali Efendi'ye tevcîh olunmuştur. 8 L sene 160.

Sâbıkâ haslar mukâta'acısı Üsküdârî Salih Efendi'ye verilmiştir. 10 L sene 161.

Çavuşzâde Mehmed Said Efendi'ye müceddeden tevcîh olunmuştur. 8 L sene 162.

Sâbıkâ baş mukâta'acı Resmî Elhâc Ahmed Efendi'ye tevcîh (olunmuştur). 6 L sene 163.

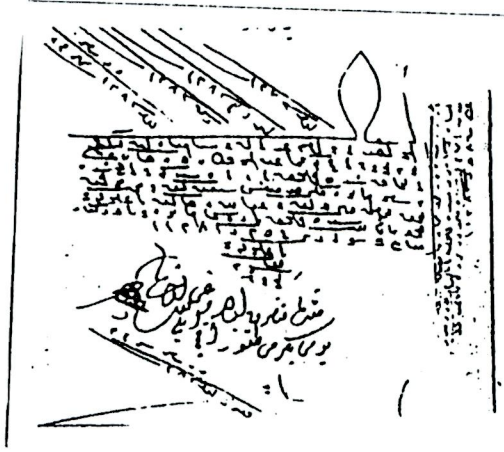
Sâbıkâ baş mukâta'acı Elçi Paşazâde Mustafa Beyefendi'ye tevcîh (olunmuştur). 7 L senel64.

Sâbıkâ İstanbul mukâta'acısı Atinalizâde Es-seyyid Ahmed Efendi'ye tevcîh (olunmuşdur). 9 L sene 165.

Sâbıkâ sergi nâzırı İvaz Paşa divân efendisi Ahmed Efendi'ye tevcîh olunmuşdur. 10 L sene 166.

Sâbıkı Atinalizâde Seyyid Ahmed Efendi'ye tevcîh olunmuşdur. 7 L sene 167.

(BOA, A.RSK, nr. 1570, s. 23).

Ek V - İbrahim Müteferrika'nın 25 Rebiülâhîr 1128 (18 Nisan 1716) tarihli müteferrikahğa giriş kaydı (BOA, KK, nr. 3451, s. 7)

Erhan Afyoncu

9

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هدايتنا ربنا ربنا
الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هدايتنا ربنا ربنا
الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هدايتنا ربنا ربنا
الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هدايتنا ربنا ربنا
الرحمن الرحيم

Ek VI - İbrahim Müteferrika'nın ölümünden dolayı müteferrikalıkta tasarruf ettiği ulufesinin başkalarına verildiğini gösteren kayıt (BOA, KK, nr. 3476, s. 9)

